

De slag om Kosovo

Hoe een middeleeuwse veldslag leidde tot het uiteenvallen van Joegoslavië

De Joegoslavische oorlogen (1991-2001) kostten tienduizenden mensen het leven. Een van de belangrijkste oorzaken voor het conflict was het opkomende Servische nationalisme. Daarin stond de mythe over de Slag op het Merelveld in 1389 centraal. Met verhalen over het middeleeuwse Servische keizerrijk werden de etnische zuiveringen in de jaren negentig gelegitimeerd.

Bart den Uyl is redacteur van Kleio.

Weinig weten we zeker over de slag die zulke verstrekende gevolgen zou hebben. Maar voor prins Lazar – heerser over het Servische rijk – moet het er niet al te best hebben uitgezien, days voor de veldslag.

Ottomaanse heerschappij

In de voorafgaande decennia waren de Ottomaanse legers tot ver in de Balkan doorgedrongen. En de machtige sultan Murad I had zijn zinnen gezet op de rijke zilvermijnen van Bosnië en Kosovo. Eerder, in 1371, hadden de Servische troepen een smadelijke nederlaag geleden. Tijdens een nachtelijke verrassingsaanval was een groot deel van de Servische ridderstand weggevaagd. Na die nederlaag was het Servische keizerrijk uiteengevallen in kleinere vorstendommen. Toch was er nog hoop. Prins Lazar had een leger van tienduizenden mannen verzameld. Christelijke bondgenoten uit Bosnië en Kroatië hadden het leger versterkt. De prins had een strategische plek gekozen om de binnentrekkende Ottomanen weerstand te bieden: het Merelveld in Kosovo. Van hieruit konden de troepen van de sultan in elke richting de pas worden afgesneden. Bij de slag werden beide legers grotendeels vernietigd. Tienduizenden kwamen om, ook prins

Lazar en sultan Murat. Historici zijn het er tot op de dag van vandaag niet over eens wie de slag heeft gewonnen. Wel hadden de Ottomanen nog troepen in reserve, vanuit het Ottomaanse achterland, en de Serviërs niet. In de zeventig jaar na de veldslag kwijnde het eens zo machtige Servische rijk weg als Ottomaanse vazalstaat. De Ottomanen werden een supermacht. Ze domineerden over de Balkan en het oude Byzantium. In 1453 veroverden ze ook Constantinopel. Voor de Serviërs volgde vijfhonderd jaar aan Ottomaanse heerschappij. Kosovo zou tot 1912 in Ottomaanse handen blijven. Prins Lazar werd een jaar na de slag herbegraven en als heilige vereerd.

Romantiek

In de negentiende eeuw verzamelden dichters en schrijvers onder de invloed van de romantiek volksverhalen en liederen en stelden deze op schrift. In Servië kregen deze verhalen een sterk nationalistisch karakter. Dat had te maken met de politieke situatie: na eeuwen van Ottomaanse heerschappij was deze aan het wankelen. Vuk Karadžić was een belangrijke Servische linguïst en taalhervormer en is vooral bekend geworden door zijn publicaties over Servische volksverhalen, gedichten en liederen. Een van de bekendste is 'De ondergang van het Servische rijk'. Het gaat over de Slag op het Merelveld. In het lied wordt prins Lazar voor een keuze gesteld. Kiest hij voor het aardse of voor het hemelse koninkrijk? De prins sterft liever dan onder onderdrukking te leven. Door de martelaarsdood van Lazar werd een eeuwige band tussen God en de Servische natie gesmeed.¹

Historicus Miranda Vickers beschrijft in haar boek over de geschiedenis van Kosovo de dubbele functie van de mythes en legenden over de slag. Ten eerste werd, door de nederlaag te veranderen in een metafoor voor overleving, de nationale trots gered. Maar ze brachten ook een radicaal programma voor de toekomst.² De mythes hielden namelijk ook territoriale aanspraken in. Omdat Lazar is gestorven voor het Servische volk op de vlakte van het Merelveld is Kosovo heilige

Prins Lazar overlijdt tijdens de Slag op het Merelveld. *De Slag om Kosovo* door Adam Stefanović, 1870.

grond geworden. Het ‘herrijzen’ van de Servische natie en de ‘herovering’ van Kosovo werden zodoende kernpunten van het Servische nationalisme in de negentiende eeuw. Het is dus niet zozeer het strategische belang van de strijd, maar de daaruit voortvloeiende mythes en legenden die het nationale en historische besef van Servië zouden gaan vormen.³

Balkan Bismarck

Voorlopig was de herovering van Kosovo meer droom dan werkelijkheid. Sinds de Eerste en Tweede Servische Opstand (1804-1814 en 1815) was het land een autonoom vorstendom onder Ottomaans gezag. Ingeklemd tussen twee machtige mogendheden – Oostenrijk-Hongarije en het Ottomaanse Rijk – was territoriale expansie nog een brug te ver. Toch werden in intellectuele en politieke kring plannen gesmeed voor een toekomstig Servisch rijk. De Servische politicus Ilija Garašanin bekleedde verschillende ministersposten. Garašanin wilde de Serviërs buiten het huidige vazalstaatje unificeren. Om die reden betitelde zijn biograaf hem ook wel als de ‘Balkan Bismarck’.⁴ Garašanin propageerde daarbij de wedergeboorte van het middeleeuwse Servische rijk en mettertijd ging Servië zich steeds meer opstellen als de bevrijder van het Ottomaanse juk op de Balkan.

De eerste kans op de verovering van Kosovo kwam in 1876. Samen met Montenegro viel Servië Kosovo binnen. De Montenegrijnse prins Nicolas verklaarde dat het tijd was de Slag op het Merelveld te wreken. Want: ‘onder Murad I werd het Servische rijk vernietigd, maar nu onder Murad V zal het herrijzen.’⁵ Servië kreeg het noorden van Kosovo in handen. Dat was slecht nieuws

voor de lokale islamitische bewoners. Ongeveer dertigduizend Albanezen ontvluchtten noodgedwongen de gebieden die door de Serviërs werden bezet.⁶ Hun land en goederen werden geconfisqueerd en moskeeën werden vernietigd. In hun plaats kwamen Servische kolonisten.

De Grote Migratie

Ondanks dat de Serviërs Kosovo als de bakermat van hun cultuur beschouwden, werden ze geconfronteerd met de huidige realiteit. Het gebied werd grotendeels bevolkt door islamitische Albanezen. Hun aanwezigheid werd in Servië verklaard aan de hand van een episode uit de geschiedenis. Deze episode, bekend als de ‘Grote Migratie’, werd in de negentiende eeuw opgenomen in het nationalistische discours. Net als bij de Slag op het Merelveld is de Grote Migratie omgeven met legenden en mythes. Ook ditmaal heeft de mythe een bijna heilige betekenis gekregen. De mythe beschrijft de ‘exodus’ van Servische vluchtelingen uit Kosovo in de zeventiende eeuw en de belofte van een thuiskomst in het vaderland. Het geeft daarnaast een verklaring voor de aanwezigheid van een Albanese meerderheid in Kosovo. Volgens de mythe zouden Albanese migranten, voor de Servische exodus een minderheid, Kosovo pas op grote schaal zijn gaan bewonen na de vlucht van de Serviërs. De mythe van de ‘Grote Migratie’ had vergaande gevolgen. Negentiende-eeuwse Serviërs gingen zich beschouwen als nazaten van de Kosovaarse exodus. De mythe versterkte het Servische beeld dat Kosovo was ingepikt door Albanezen nadat de Ottomanen hen had verjaagd. Na de Servische verovering van Kosovo beargumenteerde Servië dat het recht had om de provincie te ‘herkoloniseren’.⁷ ►

¹ Malcolm, N., *Kosovo: A Short History* (Londen 1998), p. 80.

² Vickers, M., *Between Serb and Albanian, A History of Kosovo* (Londen 1998), p. 16.

³ Judah, T., *The Serbs. History, Myth and the Destruction of Yugoslavia* (Yale 2009), p. 30.

⁴ MacKenzi, D., *Ilija Garašanin. Balkan Bismarck* (zp 1985).

⁵ Judah, T., *The Serbs. History, Myth and the Destruction of Yugoslavia* (Yale 2009), p. 66.

⁶ Vickers, M., *Between Serb and Albanian, A History of Kosovo* (Londen 1998), p. 43.

⁷ Malcolm, N., *Kosovo: A Short History* (Londen 1998), p. xlvii.

De Servische patriarch Arsenije III Čarnojević leidt 36.000 families uit Kosovo weg in 1690. Migratie van de Serviërs door Paja Jovanović, 1896. Stadsmuseum Belgrado.

Bill Clinton praat met Slobodan Milošević in Parijs in 1995. Foto: William J. Clinton Presidential Library.

Zo gezien stalen de Servische kolonisten geen land, maar keerden zij terug naar het gebied van hun voorouders, wat hen rechtens toebehoorde. In twee Balkanoorlogen (1912-1913) wisten Servië en de andere Balkanlanden definitief af te rekenen met de Ottomaanse dominantie op de Balkan. In Servië ontstond grote euforie over de verovering van Kosovo. Eindelijk, zo leek het, was de Slag op het Merelveld gewroken. Een Servische soldaat beschreef de emotionele lading die ontstond toen de plek van het middeleeuwse slagveld werd bereikt: 'We voelen ons sterk en trots, want wij zijn de generatie die de eeuwenlange droom van de gehele natie realiseert: dat met het zwaard de vrijheid wordt hernomen die was verloren met het zwaard.'⁸

Kolonisatie

De Servische overheid zette vervolgens een kolonisatieprogramma in de steigers. Kosovo moest weer een echte Servische provincie worden, zonder al te veel Albanezen. De plannen werden voorlopig doorkruist door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Ondanks grote verliezen kwam Servië uiteindelijk als overwinnaar uit de strijd. Het had alle gebieden met een Servische bevolking weten te verenigen in een nieuw koninkrijk met een Servische vorst.

Met de komst van 70.000 kolonisten moest de Servische aanwezigheid in Kosovo worden vergroot. Veel werd gedaan om de levensomstandigheden van de kolonisten te begunstigen. Ze kregen grote stukken land gratis aangeboden en er werden complete nederzettingen voor ze opgezet. Dit land werd afgenomen van de Albanezen, die weinig konden doen om zich hiertegen te verzetten. De Servische kerkbouw in Kosovo moest de Servische cultuur bevorderen in de provincie. De kerken kregen het uiterlijk van hun verre middeleeuwse voorgangers.⁹ De Albanese cultuur aan de andere kant, werd onderdrukt. Zo werd de Albanese taal feitelijk verboden. Ook werden

veel Albanezen het land uitgezet, naar Turkije of Albanië. In de periode 1914-1941 zijn er tussen de 90.000 en 150.000 Albanezen geweest die het land hebben verlaten.¹⁰ Ondanks de vele inspanningen heeft het kolonisatieprogramma niet mogen baten. Malaria, het wantrouwen van de lokale bevolking en de corrupte en inefficiënte overheid deden een grote groep kolonisten alweer vertrekken.

Joegoslavië

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd Kosovo bestuurd door Duitsers, Italianen en Bulgaren. Albanië en Kosovo werden samengevoegd onder Italiaanse heerschappij. De Servische en Montenegrijnse kolonisten werden nu op grote schaal verdreven. Maar na de oorlog werd Kosovo wederom een provincie van Servië, nu binnen het communistische Joegoslavië van Tito.

Elementen uit de culturele politiek tijdens het interbellum doken in de naoorlogse jaren weer op.

'Omdat Kroatië en Bosnië-Herzegovina grote Servische minderheden kenden, accepteerde Servië de onafhankelijkheid van beide landen niet'

Albanezen werden door de Joegoslavische breuk met de Sovjet-Unie als vijandelijke elementen gezien. Het gaf Servische nationalistenvrij spel om veel Albanezen het land uit te zetten. Toen de opstelling tegenover de Albanezen in Kosovo normaliseerde vanaf 1966 zorgde dit voor een grote ongerustheid in bepaalde Servische kringen. Door de vergaande autonomie van de provincie dreigde Kosovo uit de Servische invloedssfeer te glippen. Het zorgde voor een opleving van het Servische nationalisme in de jaren tachtig.

Milošević

De nationalistische heropleving stelde de communistische politicus Slobodan Milošević in staat de macht te grijpen in Servië. Zijn omarming van het nationalisme kwam pas in 1987. Tijdens een demonstratie van Serviërs in Kosovo schaarde hij zich achter de demonstranten. Tijdens de bijeenkomst, waar de Serviërs inmiddels met de Albanese politie slaags waren geraakt, sprak Milošević de woedende menigte toe: 'Laat niemand het wagen u ooit nog te slaan!' Het zou het begin zijn van de rijzende macht van Milošević. In 1988 en 1989 vonden door het hele land grote demonstraties plaats, de zogeheten 'demonstraties voor de waarheid' die Milošević de legitimiteit gaven die hij nodig had.¹¹

Op 28 juni 1989 hadden enkele honderdduizenden Serviërs zich verzameld op het Merelveld (Kosovo Polje in het Servisch) ter herdenking van de zeshonderdste verjaardag van de Slag op het

⁸ Judah, T., *The Serbs. History, Myth and the destruction of Yugoslavia* (Yale 2009), p. 72.

⁹ Pantelić, B., 'Nationalism and Architecture: The Creation of a National Style in Serbian Architecture and Its Political Importance', *Journal of the Society of Architectural Historians* 56, no. 1 (maart 1997) 16-41, p. 16.

¹⁰ Malcolm, N., *Kosovo: A Short History* (Londen 1998), p. 286.

¹¹ LeBor, A., *Slobodan Milošević: Biografie* (Amsterdam 2002), p. 147.

¹² LeBor, A., *Slobodan Milošević: Biografie* (Amsterdam 2002), p. 166.

Merelveld. Voorafgaand aan de plechtigheid was een pelgrimstocht met de overblijfselen van prins Lazar door alle Servische gebieden getrokken. Bij stalletjes werden posters verkocht met icoonachtige portretten van Jezus Christus, prins Lazar en Slobodan Milošević. Milošević sprak de menigte toe: 'De slag van Kosovo Polje bevat in zichzelf één groot symbool. Dat is het symbool van heldendom. (...) Zes eeuwen later zijn we opnieuw in een strijd verwickeld, en staat ons nog meer strijd te wachten.'¹²

Joegoslavische oorlogen

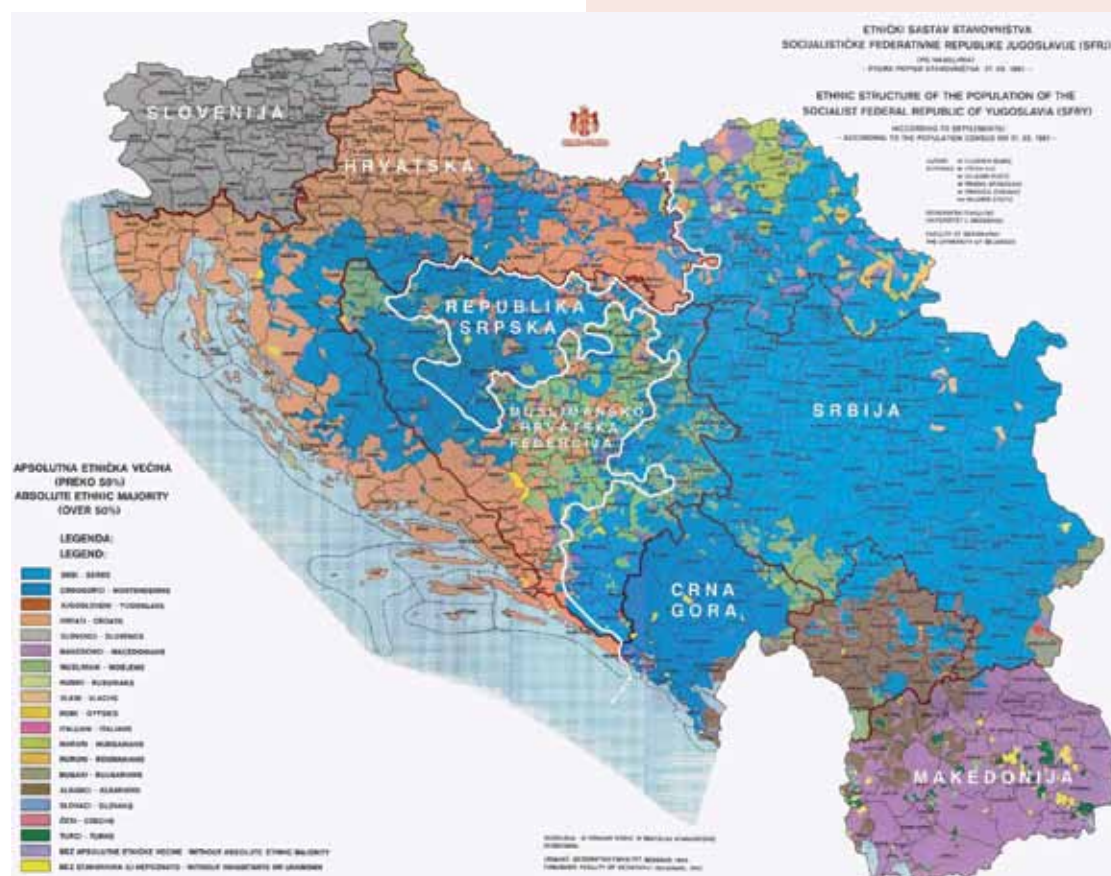
Toen Milošević in 1989 de autonomie van Kosovo ophief, was het snel gedaan met de vrede. De deelrepubliek Servië bezat nu bijna de hegemonie in Joegoslavië. Het nationalisme in de andere Joegoslavische republieken had zich snel ontwikkeld en beurtelings verklaarden ze zich onafhankelijk. Omdat Kroatië en Bosnië-Herzegovina grote Servische minderheden kenden, accepteerde Servië de onafhankelijkheid van beide landen niet. Het leidde tot de Joegoslavische Burgeroorlog die tot 1995 zou duren.

Toen Servië Kosovo in 1989 weer onder zijn gezag had gebracht, werd de culturele politiek weer nieuw leven ingeblazen. Wederom werden er kolonisten gevestigd en werd de Albanese cultuur onderdrukt. Het gewapende Albanese verzet werd zo hard onderdrukt dat de NAVO zich in 1999 genoodzaakt voelde om in te grijpen. De lucht-

aanvallen van de NAVO boden Servië de gelegenheid het gebied etnisch te zuiveren. Massale verdrijvingen op ongekennde schaal brachten grote vluchtelingenstromen op gang. Na de komst van een internationale vredesmacht werden de Servische bevolking en sommige orthodoxe kerken en kloosters het slachtoffer van geweld. De vredesmacht wist niet te voorkomen dat een groot deel van de Servische bevolking moest vluchten uit angst voor Albanese repressie. In 2008 verklaarde Kosovo zich onafhankelijk. Servië beschouwt Kosovo nog steeds als een Servische provincie. ■

Literatuur

- Anzulovic, B.**, *Heavenly Serbia: From Myth to Genocide* (Londen 1999).
- Den Uyl, B.**, *De wraak van Lazar. Opkomst, analyse en ondergang van de Servische culturele politiek in Kosovo in het interbellum 1918-1941* (Amsterdam 2011).
- Judah, T.**, *The Serbs. History, Myth and the Destruction of Yugoslavia* (Yale 2009).
- LeBor, A.**, *Slobodan Milošević: Biografie* (Amsterdam 2002).
- Malcolm, N.**, *Kosovo: A Short History* (Londen 1998).
- MacKenzi, D.**, Ilija Garašanin. *Balkan Bismarck* (zp 1985).
- Mazower, M.**, *The Balkans. From the End of Byzantium to the Present Day* (Londen 2000).
- Pantelić, B.**, 'Nationalism and Architecture: The Creation of a National Style in Serbian Architecture and Its Political Importance', *Journal of the Society of Architectural Historians* 56, no. 1 (maart 1997), p. 16-41.
- Vickers, M.**, *Between Serb and Albanian, A History of Kosovo* (Londen 1998).

Kaart van de bevolkingsgroepen van Joegoslavië. De cijfers zijn gebaseerd op de Joegoslavische census van 1981. University of Belgrade, Faculty of Geography, Belgrade, 1995.